

ПСИХОЛОГІЯ ДІЯЛЬНОСТІ В ОСОБЛИВИХ УМОВАХ

УДК 159.9.072; 159.9.075

DOI <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2022.1.27>

Войтюк О. А.

*кандидат психологічних наук, доцент,
професор кафедри іноземних мов
Національної академії*

Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ РЕЛІГІЙНОСТІ НА ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН ПРИКОРДОННИКІВ

THE FEATURES OF RELIGIOSITY INFLUENCE ON THE BORDER GUARDS' PSYCHOLOGICAL STATE

Дослідження питання впливу релігійності на психологічний стан прикордонників зумовлена впровадженням Служби військового капеланства у структуру Державної прикордонної служби України, а також результатами психологічних досліджень, як українських так і закордонних вчених. У статті проаналізовано наукові праці вчених-психологів щодо актуальності застосування потенціалу релігійної віри в контексті збереження психічного здоров'я особистості. Описано результати емпіричного дослідження, що було проведено серед персоналу Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, перевірено вплив релігійності на рівень екзистенційної сповненості прикордонників.

Емпіричний матеріал формувалася за допомогою методу анкетування. Як психодіагностичний інструментарій застосовано «Шкалу екзистенції А. Ленгле і К. Орглера». Для математичної обробки статистичних даних використано комп'ютерну програму «IBM SPSS Statistics Subscription®», а також багатofункціональний статистичний критерій кутового перетворення Фішера.

Загалом було охоплено 101 респондент (мешканці усіх регіонів нашої країни). За віковим цензом переважна більшість опитаних прикордонників – це особи віком від 16 до 18 років. До категорії віруючих себе віднесло 86 респондентів (86 %, релігійна приналежність абсолютної більшості опитаних – Православ'я). Встановлено, що релігійність прикордонників переважно має зовнішні форми і не підкріплена участю у релігійних обрядах, відвідуванням культових споруд, читанням релігійної літератури. Отже, результати пілотного дослідження засвідчують, що зовнішня форма релігійності військовослужбовців не впливає на рівень їх екзистенційної сповненості (психічний стан).

Перспективою подальших наукових розвідок є вивчення впливу професійної діяльності військових капеланів на рівень стресостійкості військовослужбовців.

Ключові слова: психічне здоров'я, релігійність, екзистенційна сповненість, психологічний стан, прикордонники, військовий капелан.

The study of the influence of religiosity on the psychological state of the border guards is due to the introduction of the Military Chaplaincy Service in the structure of the State Border Guard Service of Ukraine, as well as the results of psychological studies by both Ukrainian and foreign scientists. The article deals with the analysis of psychological scientific works on the relevance of using the potential of religious faith in the context of maintaining a person's mental health. The results of the empirical study which was conducted among the personnel of Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine are presented and the influence of religiosity on the level of existential fulfillment of border guards has been tested.

Empirical material was formed through the method of questionnaires. The "Existence Scale" by A. Längle and Ch. Orgler was used as a psychodiagnostic tool. The computer program "IBM SPSS Statistics Subscription®" and the multifunctional statistical criterion of Fisher's angular transformation were used for mathematical processing of statistical data.

A total of 101 respondents (residents from all regions of our country) were interviewed. According to the age option, most of the interviewed border guards are 16-18 years old. 86 respondents (86%, religious affiliation of the absolute majority of respondents – Orthodoxy) identified themselves as believers. It has been determined that the border guards' religiosity is mostly external and is not supported by participation in religious ceremonies, visits to religious buildings or reading religious literature. Thus, the results of the pilot study show that the external form of military personnel's religiosity does not affect the level of their existential fullness (mental state).

The prospect of further scientific research is to study the impact of the military chaplains' professional activities on the level of servicemen's stress resistance.

Key words: mental health, religiosity, existential fulfillment, psychological state, border guards, military chaplain.

Вступ. Сьогодні, коли відкрита російська агресія на території України триває вже більше трьох місяців, актуальним залишається питання пошуку нових підходів до проблеми збереження психічного здоров'я громадян держави в цілому та військово-службовців-прикордонників зокрема. Останнім

часом на загально державному рівні активно розглядається можливість залучення військових капеланів до психологічної роботи з комбатантами, а дослідження, як зарубіжних вчених [15; 16; 18] так і вітчизняних дослідників [4; 5; 8; 10; 12] засвідчують позитивний вплив душпастирства військових

капеланів на збереження психічного здоров'я військовослужбовців. Цікаві також результати соціологічного дослідження [9, с. 21] в якому 58% респондентів оцінюючи, які види соціального служіння церков, релігійних об'єднань, на їх думку, найбільш важливі для суспільства, назвали психологічну допомогу. А оцінюючи, які види соціального служіння церков, релігійних об'єднань були б цікавими особисто для них – 34% респондентів назвали психологічну допомогу.

Якщо позитивний взаємозв'язок віри та психічного здоров'я є досить однозначним [17], то питання впливу релігійності на психологічний стан є суперечливими [19; 20]. У дослідженні [13] наголошується на важливій ролі релігійності в протидії проблемам розладу психічного здоров'я (зокрема, з депресією, когнітивними спотвореннями та суїцидальними намірами). Науковці дотримуються думки, що релігія зазвичай корисна для психічного здоров'я, але це зумовлено багатьма чинниками. Існують дослідження, які обстоюють думку про релігію як чинник зниження ризику виникнення депресії [6].

Метою статті є перевірка на основі пілотного дослідження чи впливає релігійність прикордонників на їх психологічний стан (екзистенційну сповненість).

Виклад основного матеріалу. У пілотному дослідженні взяв участь 101 прикордонник з Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. Вибірка дослідження включає у себе 100% осіб чоловічої статі. Щодо вікового розподілу респондентів то це особи віком від 16 до 18 років. Під час дослідження проводилось анкетування з метою встановлення їх релігійної приналежності, за результатами якого 15 респондентів віднесло себе до категорії «агностик/атеїст», 86 респондента – «віруючі». На запитання «Чи потрібна релігія сучасному військовослужбовцю» – 64% респондентів відповіли ствердно. При визначенні рівня релігійності кола спілкування 70% охарактеризувало його, як середній, а 27%, як низький. Щодо інформації про частоту відвідування богослужінь – 68% досліджуваних зазначили, що відвідують їх нерегулярно, а 14% взагалі не відвідують. З приводу читання релігійної літератури то 39% зазначили, що читають її інколи, а 62% взагалі не читають.

Як зазначав австрійський психолог та психотерапевт, засновник логотерапії В. Франкл: «Релігія – феномен, що стосується особисто людини, пацієнта, один феномен серед багатьох, і ми приймаємо, як обставину, а не як вихідну точку. Завдання психотерапії душевне здоров'я, а завдання релігії спасіння душі» [11, с. 261].

Одним із базових понять екзистенційної теорії особистості В. Франкла є екзистенційна сповненість. Цей термін описує інтегральне переживання, а саме, наскільки особа відчуває, що її життя наповнене сенсом, чи якість її життя дає змогу сповна реалізувати свій потенціал [11]. Потужний розвиток тема сенсу життя людини отримала в екзистенційному аналізі іншого австрійського психолога і психотерапевта А. Ленгле [21, 22].

Для визначення екзистенційної сповненості респондентів було застосовано «Шкалу екзистенції А. Ленгле і К. Орглер» [2], тест вимірює екзистенційну сповненість, як вона суб'єктивно відчувається досліджуваним. Шкала екзистенції складається з чотирьох субшкал згідно з основними антропологічним здібностями особистості, які необхідні для виявлення сенсу: SD (самодистанціювання), ST (самотрансценденція), F (свобода), V (відповідальність). Тут самотрансценденція і самодистанціювання складають особистісний фактор або персональні передумови сповненості, а свобода і відповідальність – екзистенційний фактор або сповненість завдяки можливостям ситуації. Загальний показник за тестом позначає міру сповненості, що суб'єктивно переживається людиною. Субшкала SD вимірює здатність створення внутрішнього вільного простору. Самодистанційованість вимірює здатність людини відійти на дистанцію по відношенню до себе самої. Людина, що володіє здатністю до SD, може при необхідності відсторонитись від своїх бажань, уявлень, почуттів і намірів та поглянути на себе і на ситуацію з певної дистанції. Субшкала ST вимірює здатність людини переживати цінності (ясність у почуттях). Самотрансценденція (ST) вимірює вільну емоційність, яка проявляється у здатності: відчувати близькість до чогось/когось і співчувати; жити заради чогось/когось (орієнтуватися у діях на сенс, а не тільки на ціль); відчувати цінності, переживати захоплення цінністю, емоційно відгукуватися; сприймати глибокі внутрішні відносини, екзистенціальну значущість того, що відбувається. Субшкала F вимірює здатність приймати рішення. Свобода (F) охоплює здатність знаходити реальні можливості дії, створювати з них ієрархію відповідно до їх цінності і таким чином приходити до персонально обґрунтованих рішень. Субшкала V вимірює спроможність людини «піти на щось». У зв'язку з відповідальністю (V) вимірюється здатність доводити до кінця рішення, прийняті на підставі особистих цінностей. «Прожита» відповідальність є основою для формування стабільної самоцінності. Показники тесту за цією субшкалою вказують також на здатність витримати тиск обставин життя [3].

Проміжні результати тестування висвітлено у таблиці 1.

Для інтерпретації даних було використовували можливості комп'ютерної програми «IBM SPSS Statistics Subscription®» (таблиця 2) з визначенням критерію для незалежних вибірок.

Роз'яснюючи результати можемо засвідчити, що релігійність прикордонників якісно не впливає на їх екзистенційну сповненість, так, як групи досліджуваних військовослужбовців не відрізняються між собою, тому що за всіма субшкалами емпіричного значення більша 0,05.

Після здійснення вище зазначеного порівняння, було застосовано багатофункціональні статистичні критерії – це критерії, які можуть бути використані для розв'язання різноманітних задач. До числа

Проміжні результати тестування

Шкала екзистенції А. Ленгле, К. Орглер	Релігійний статус	Кількість осіб	Середнє	Середнє квадратичне відхилення	Середньо квадратична похибка середнього
SD (самодистанціювання)	Віруючі	86	27,07	6,696	0,722
	Агностик/атеїст	15	28,60	6,116	1,579
ST (самотрансценденція)	Віруючі	86	60,34	18,160	1,958
	Агностик/атеїст	15	55,73	16,731	4,320
F (свобода)	Віруючі	86	44,77	10,036	1,087
	Агностик/атеїст	15	43,73	10,740	2,773
V (відповідальність)	Віруючі	86	45,87	12,759	1,376
	Агностик/атеїст	15	47,40	10,992	2,838

Таблиця 2

Інтерпретація результатів тестування

Шкала екзистенції А. Ленгле, К. Орглер		Критерій рівності дисперсій Лівіня	t-критерій рівності середніх			
			знач.	Т	ст. св	Значимість
		(1-стор.)				(2-стор.)
SD	Припускається рівність дисперсій	0,533	- 0,826	99	0,205	0,411
ST	Припускається рівність дисперсій	0,400	0,916	99	0,181	0,362
F	Припускається рівність дисперсій	0,745	0,365	99	0,358	0,716
V	Припускається рівність дисперсій	0,800	- 0,436	99	0,332	0,664

Таблиця 3

Таблицю емпіричних частот

Група	Низький рівень показника G (немає ефекту)		Середній/високий рівень показника G (є ефект)		Сума
	кількість	% частки	кількість	% частки	
1-ша група «віруючі»	35	40,6	51	59,16	86
2-га група «агностик/атеїст»	8	57,12	6	42,84	14
Сума	43		57		

багатофункціональних критерій належить критерій φ^* – кутове перетворення Фішера. Ми зупинили свій вибір на даному критерії тому що він побудований на співставленні часток, виражених у відсотках. Сутність критерію полягає у визначенні того, яка частка спостережень у даній вибірці характеризується досліджуваним ефектом і яка частка цим ефектом не характеризується. Критерій оцінює достовірність розбіжностей між відсотковими частками двох вибірок, у яких зареєстровано подібний ефект [1, с. 39].

Нами при застосуванні критерію Фішера було сформульовано наступну гіпотезу:

H_0 : частка осіб, у групі «агностик/атеїст», яка має низький рівень екзистенційної сповненості не більша, ніж у групі «віруючих»;

H_1 : частка осіб, у групі «агностик/атеїст», яка має низький рівень екзистенційної сповненості більша, ніж у групі «віруючих».

Правило прийняття рішення для критерію φ^* – якщо $\varphi^*_{емп} > \varphi^*_{кр}$, то H_0 відхиляється.

$$\varphi^*_{кр} = \begin{cases} 1,64 (p \leq 0,05) \\ 2,31 (p \leq 0,01) \end{cases}$$

Для спрощення записів та обрахунків ми використали таблицю емпіричних частот за двома значеннями ознаки: «є ефект» – «немає ефекту» (таблиця 3).

За спеціальною таблицею [1, с. 96-98] визначили величини φ , які відповідають відсотковим часткам у кожній групі:

$$\varphi_1 (57,12\%) = 1,711;$$

$$\varphi_2 (40,6\%) = 1,382.$$

В подальшому було розраховано емпіричне значення φ^* за формулою:

$$\varphi^*_{емп} = (\varphi_1 - \varphi_2) \times \sqrt{\frac{n_1 \times n_2}{n_1 + n_2}}, [1, с. 41]$$

З таблиці [1, с. 99] визначали, якому рівню значущості відповідає $\varphi^*_{емп} = 1,1$.

Якщо ж розглядати критичні значення φ^* , які відповідають прийнятим у психології рівням статистичної значущості, то отримане значення $\varphi^*_{емп} < \varphi^*_{кр}$, а отже, цей показник критерію є незначущим. Це означає, що необхідно приймати гіпотезу H_0 , і частка осіб, у групі «агностик/атеїст», яка має низь-

кий рівень екзистенційної сповненості не більша, ніж у групі «віруючих».

Висновки. Встановлено, що релігійність досліджуваних респондентів переважно має зовнішні форми (номінальну) і не підкріплена участю у релігійних обрядах, відвідуванням культових споруд, читанням релігійної літератури. Отже, результати пілотного дослідження засвідчують, що номінальна релігійності прикордонників не впливає на рівень їх екзистенційної сповненості (психічний стан). Хоча науковці і дотримуються думки, що релігія зазвичай

корисна для психічного здоров'я, але це зумовлено багатьма чинниками. Співвідношення між релігією та психічним здоров'ям залежить від типу релігійності особистості (внутрішній чи зовнішній). К. Бетсон та його колеги стверджують, що такий взаємозв'язок не виявляється в зовнішніх формах релігійності [14], що ми і підтвердили у дослідженні.

Перспективою подальших досліджень може бути вивчення впливу професійної діяльності військових капеланів на рівень стресостійкості військовослужбовців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Боровик Л. В., Журавльов В. В. Основи математичного моделювання у психолого-педагогічних дослідженнях. Хмельницький, НАДПСУ. 2006. 103 с.
2. Васанов А., Майнина І. Стандартизація методики «Шкала екзистенції» А. Лэнгле, К. Орглер. *Психологический журнал*. 2010. № 1(31). С. 87-99. URL: <https://cutt.ly/hYzyOrD> (дата звернення 25.05.2022).
3. Власова О. І., Фадєєва К.-М. О., Гуленко А. С. Психологічний конструкт цілісності особистості в контексті методології філософії екзистенціалізму та екзистенційної психології. *Фундаментальные и прикладные исследования в практиках ведущих научных школ*. 2014. № 5. С. 23-44. URL: <http://paper.researchbib.com/view/paper/35440> (дата звернення: 25.05.2022).
4. Волинець В. Н. Рекомендації військовим капеланам прикордонного відомства щодо підвищення рівня та збереження особистісного благополуччя персоналу Державної прикордонної служби України. *Психологія: теорія і практика*. Вип. 1 (3). 2019. С. 44-54. URL: <https://cutt.ly/8YhNjyZ> (дата звернення: 25.05.2022).
5. Калениченко Т. А. Релігійна складова суспільно-політичного конфлікту кінця 2013-2017 рр. в Україні : дис. ... канд. філ. наук : 09.00.11. Київ : НПУ ім. М. Драгоманова, 2018. 210 с.
6. Коструба Н. С. Психологічні особливості взаємозв'язку релігійності та депресії: теоретичний огляд закордонних досліджень. *Габітус*. 2020. Вип. 19. С. 66-70. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2020/19-2020/13.pdf> (дата звернення: 25.05.2022).
7. Лэнгле А., Орглер К., Кривцова С. Existenzskala. Экзистенциальный анализ. 2009. № 1. С. 141-170.
8. Москалець В. П., Синяк І. В. Віра в Бога, марновірство, обереги учасників бойових дій у Донбасі. Актуальні дослідження в сучасній вітчизняній екстремальній та кризовій психології: монографія / за заг. ред. В. П. Садкового, О. В. Тімченка. Харків: ФОП Мезіна В. В., 2017. 512 с.
9. Особливості релігійного і церковно-релігійного самовизначення громадян України: тенденції 2000-2021рр. : Інформаційні матеріали. Київ, 2021. 172 с. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2021_Religiya.pdf (дата звернення: 25.05.2022).
10. Потапчук Н. Д. Чутки в умовах надзвичайних ситуацій: теоретичні та практичні аспекти : монографія. Хмельницький: НАДПСУ, 2018. 344 с.
11. Франк В. Доктор и душа : Логотерапия и экзистенциальный анализ. Пер. с нем. – 2-е изд. Москва : АНФ, 2020. 338 с.
12. Шинкарук О. М., Волобуєва О. Ф., Олексієнко Б. М. Морально-психологічне забезпечення професійної діяльності персоналу Державної прикордонної служби України : монографія. Хмельницький: НАДПСУ, 2018. 480 с.
13. Amissah C. M., Nyarko K. Facing the Ills of Unemployment : The Role of Religiosity and Social Support. *Journal of Religion and Health*. 2020. Vol. 59. P. 2577–2594. URL: <https://doi.org/10.1007/s10943-019-00977-6> (дата звернення: 25.05.2022).
14. Batson C.D., Shoemaker P., Ventis L. Religion and the individual : A Social-Psychological Perspective. New York : Oxford University Press, 1993.
15. Carey L. B., Hodgson T. J., Krikheli L., Soh R. Y., Armour A.-R., Singh T. K., Impiombato C. G. Moral injury, spiritual care and the role of chaplains: An exploratory scoping review of literature and resources. *Journal of Religion and Health*. 2016. Vol. 55(4). P. 1218-1245. URL: <https://doi.org/10.1007/s10943-016-0231-x> (дата звернення: 25.05.2022).
16. Damen A., Schuhmann C., Lensvelt-Mulders G., Leget C. Research priorities for health care chaplaincy in the Netherlands: a Delphi study among dutch chaplains. *Journal of Health Care Chaplaincy*. 2020. Vol. 26(3). P. 87-102. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/08854726.2018.1473833> (дата звернення: 25.05.2022).
17. Foreman D. The role of faith in mental healthcare : Philosophy, psychology and practice. *BJPsych Advances*. 2017. Vol. 23 (6). P. 419–425. URL: <https://doi.org/10.1192/apt.bp.116.016345> (дата звернення: 25.05.2022).
18. Hodgson T. J., Carey L. B., Koenig H. G. Moral injury, australian veterans and the role of chaplains: an exploratory qualitative study. *Journal of Religion and Health*. 2021. Vol. 60. P. 3061–3089. URL: <https://doi.org/10.1007/s10943-021-01417-0> (дата звернення: 25.05.2022).
19. Hood R. W. Jr., Hill P. C., Spilka B. The psychology of religion: an empirical approach. *Fourth Edition*. New York : Guilford Press, 2009.
20. Koenig L. B., King D., Larson V.B. Handbook of religion and health. Second Edition. New York : Oxford University Press, 2012.
21. Langle A. The Existence Scale. A new approach to as-sess the ability to find personal meaning in life and to reach existential fulfillment. *European Psychotherapy*. 2003. № 4(1). P. 13-51.
22. Längle A., Görtz A., Probst. C., Probst M., Lopatka C., Kubin M., Steinert K. Wie wirksam ist existenzanalytische Psychotherapie: ein Projektbericht zur Existenzanalyse. *Psychotherapie Forum*. 2005. Vol. 13(2). P. 54- 60.